
СИДОРЕНКО В.В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін
та методики їх викладання,
Донецький облППО

АКМЕЛІНГВІСТИЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У науковій розвідці розглянуто акмелінгвістичну майстерність вчителя української мови і літератури як обов'язкову складову педагогічної майстерності. Визначено складники акмелінгвістичної майстерності вчителя-словесника, висвітлено вектори її формування і вдосконалення в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, акмелінгвістична позиція, мовно-мовленнєва компетентність, лінгвістична свідомість, техніка мовлення.

В научной статье рассмотрено акмелингвистическое мастерство учителя украинского языка и литературы как обязательную составляющую педагогического мастерства. Определены составляющие акмелингвистического мастерства учителя-словесника, освещены векторы ее формирования и совершенствования в условиях последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, акмелингвистическая позиция, культурно-языковая компетентность, лингвистическая сознание, техника речи.

The scientific exploration deals akmelihvistychnu skills teacher of Ukrainian language and literature as a necessary component of teacher skills. Defined components akmelinhvistychnoyi skills teacher-philologist, highlights the vectors of its formation and improvement in postgraduate education.

Key words: pedagogical skill akmelinhvistychna position, language and speech competence, linguistic awareness, speech technology.

Постановка проблеми. У кожному виді педагогічної професії криється глибоко своєрідний зміст, зумовлений основними предметно-професійними завданнями тієї чи іншої освітньої галузі, природою шкільної дисципліни. Професійно-педагогічна діяльність учителя української мови і літератури потребує наявності професійно значущих конкретних якостей, здібностей, властивостей, характеристик, що збігаються зі змістом інноваційних професійних ролей і функцій та адекватні психологічній структурі діяльності педагога. У словесному мистецтві матеріалом слугує мова, досконало-творче володіння якою є одним із засобів продуктивно-перетворювальної професійної діяльності словесника-україніста. Варто зазначити, що вчитель української мови і літератури є суб'єктом культури постіндустріальної епохи, який на собі відчуває вплив білінгвальної ситуації в Україні та інтерференційних процесів зокрема, поширення тенденції сучасного переосмислення мови. Проте надання переваги так званій «мовній моді», послуговування стереотипними мовними шаблонами і новими лінгвальними зразками публіцистичного дискурсу (теле-, радіо-, газетний різновиди), соціальними індикаційними моделями представників державної і культурницької еліти тощо впливає на загальну деформацію комунікативної сфери на професійному і міжособистісному рівнях, дерегулює дії учасників педагогічного дискурсивного діалогу. Така невідповідність кодифікованим нормам та культурно апробованим, стійким мовним зразкам збіднює, уніфікує мовлення словесника-україніста, свідчить про недостатній рівень педагогічної майстерності фахівця. Це уможливує, по-перше, розгляд мистецтва слова, мовно-мовленнєвої компетентності в **переліку невід'ємного складника педагогічної майстерності вчителя-словесника**, по-друге, важливість формування компетентного, національно свідомого

і самоактуалізованого в соборному соціумі носія мови в післядипломному освітньому просторі. Кінцевим результатом навчання має стати розвиток мовної особистості, тобто вирішення завдань навчання і виховання засобами мови, формування «нового духовного продукту», стимулювання самостійної продуктивної діяльності учнів [1].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У руслі фундаментальної акмеології, що розглядає людину як природну і соціальну істоту, яка перебуває в неперервному розвитку, майстерність учителя тлумачиться як створення ним духовних продуктів засобами навчальної дисципліни у всіх або більшості випускників за відведений або скорочений час. Акмелінгвістична спрямованість розвитку педагогічної майстерності вчителя-словесника в системі післядипломної освіти передбачає не тільки формування свідомого носія мови, учителя-комуніканта високого гатунку, елітарного типу мовно-риторичної особистості (за термінологією Л.І. Мацько і Н.Б. Голуб), яка на метарівні послуговується здобутими та вдосконаленими протягом усього професійного життя компетентностями і компетенціями для реалізації всіх різновидів педагогічного дискурсивного діалогу, може творити у слові і за допомогою слова, здатна до мовотворення, мовомислення і мовопродукування. Ю.М. Караулов [2, с. 3] під мовною особистістю розуміє сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих текстів, які відрізняються ступенем структурно мовної складності, глибиною і точністю відтворення дійсності, певною цільовою спрямованістю. О.М. Семенов розглядає вчителя української мови і літератури як професійну мовну особистість, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, які вирізняються структурно-мовною складністю, глибиною і точністю відображення

дійсності [4, с. 121]. Важливою складовою мовної особистості поряд із ціннісним, світоглядним, культурологічним, поведінковим тощо компонентами дослідниця визначає мовну майстерність як «здатність особистості для викладу своїх думок з урахуванням мовних норм обирати з можливих варіантів найбільш вдалий, точний у семантичному і стилістичному відношеннях» [4, с. 122, 201]. На думку М.І. Пентиліук [3, с. 85-86], мовна особистість – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку; мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу й под. Незважаючи на значну кількість розробок щодо створення умов, застосування ефективних технологій розвитку акмелінгвістичної майстерності особистості (О.В. Ардатова, Л.І. Дубровіна, Н.В. Кузьміна, О.Є. Русинова та ін.), теоретичні й концептуальні розробки вчених стосуються лише окремих складових окресленої проблеми. Це підтверджує **актуальність визначеного питання** та необхідність подальшого вивчення виділених моментів.

Метою статті є підготовка вчителя української мови і літератури до неперервного розвитку акмелінгвістичної майстерності в умовах післядипломної педагогічної освіти. Відповідно до поставленої мети **основні завдання наукової розвідки** окреслюємо наступним чином: 1) визначити компонентний склад акмелінгвістичної майстерності вчителя української мови і літератури; 2) окреслити комунікативні атрибути мовно-мовленнєвої майстерності словесника; 3) висвітлити напрями формування акмелінгвістичної майстерності вчителя-словесника як

складової педагогічної майстерності в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акмелінгвістичну майстерність учителя української мови і літератури розглядаємо як досягнення словесником акме-вершини у мовно-мовленнєвому розвитку, оптимально можливого для себе рівня в оволодінні мовою, формуванні і вдосконаленні мовно-мовленнєвої компетентності з урахуванням індивідуальних характеристик, духовного розвитку, потреб особистості. **Складниками лінгвоакмеологічної майстерності** вчителя української мови і літератури вважаємо такі культуротворчі компоненти:

- *емоційна культура*, що передбачає емоційну сприйнятливість думок, почуттів, відчуттів інших суб'єктів взаємодії, сенситивне сприйняття та адекватне відтворення художньо-почуттєвої палітри твору, передачу власних естетичних переживань, коректне реагування в парадигмальному комунікативному векторному полі на певні форми професійно-педагогічної комунікації, стабільність емоційного стану, налаштованість на потрібну емоційно-художню тональність уроку, професійну саморегуляцію свого психічного стану, здатність майстерно нівелювати емоційно-експресивні бар'єри спілкування;
- *високий рівень культури мислення*, що пов'язаний із законами побудови усного й писемного мовлення, добором найбільш доречних виразальних засобів, моделей спілкування відповідно до комунікативної інтенції, мети і завдань, ситуативно-комунікативних чинників;
- *лінгвістична свідомість* словесника-україніста, яка передбачає уважне ставлення вчителя як елітарного типу мовно-риторичної особистості до власної мови і мовлення, а також мовно-мовленнєвої компетентності всіх учасників педагогічного дискурсу, уміння вдосконалювати мов-

леннєву діяльність на кожному етапі навчання;

- *мовно-мовленнєва компетентність учителя української мови і літератури*, що включає бездоганне володіння усталеними нормами сучасної української літературної мови в її орфоепічних, лексичних, словотворчих, граматичних, правописних, стилістичних варіантах, а також майстерну вербалізовану передачу суб'єктам професійно-педагогічної комунікації думок, почуттів, відчуттів, емоцій тощо, дотримуючись засобів логічної виразності, інтонації, наголосу, темпоритму, відповідних пауз, єдності інтралінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик;
- *творча комунікативно-мовленнєва активність* як динамічний інтегративний стан словесника-майстра, що характеризується прагненням до різноманітної художньо-педагогічної мовної і мовленнєвої діяльності;
- *акмелінгвістична позиція*, яка вироблена системою відношень словесника-україніста до неперервного вивчення і якісного викладання рідної мови, що забезпечується високою лінгвістичною свідомістю вчителя, постійною потребою вдосконалювати власне мовлення, шліфувати індивідуальний мовний стиль, прагненням досягти акме-вершини мовно-мовленнєвої майстерності і високих результатів у професійній діяльності;
- *створення «Авторської системи діяльності»* (послугуємось терміносполукою, введеною в науковий обіг Л.І. Дубровіною і Н.В. Кузьміною) як оригінальної загальнопедагогічної, лінгводидактичної і методичної системи, в межах якої створюється потужне мотиваційне поле для опанування рідної мови з урахуванням суб'єктного досвіду, мотиваційних і пізнавальних детермінант учнів, їхніх домінувальних стилів навчання та стилів мислення. В «Авторській

системі діяльності» відбувається перепроєктування на більш високий рівень продуктивності за допомогою навчальної дисципліни, прагнення до вироблення зразків висококультурного спілкування. Досягнення вершинних результатів уможливується за такого підбору граматичного матеріалу, що розвиває творчість, увагу, самоспостереження, самокорекцію, розширення індивідуального мовного досвіду в його культурних аспектах.

Акмелінгвістична майстерність учителя української мови і літератури діалектично пов'язана з високим рівнем загальної культури педагога в її мисленнєвому, поведінковому і почуттєвому проявах, тобто віддзеркалює процеси мовомислення, мовотворення і мовопродукування. Сучасні лінгводидакти, зокрема Н.Б. Голуб, А.П. Загнітко, А.Й. Капська, С.О. Караман, Л.І. Мацько, Т.Г. Окуневич, М.І. Пен-тилюк, О.М. Семенов, Г.Л. Токмань тощо, визначаючи вимоги до культури мовлення вчителя української мови і літератури, акцентують особливу увагу на змістовності, правильності (нормативності), комунікативній доцільності, багатстві, точності, виразності, стилістичній вправності, грамотності, ясності, тощо. Принагідно зауважимо, що сформованість зазначених комунікативних характеристик має бути притаманна мовленню вчителя будь-якого фаху, проте для словесника-україніста сформовані на високому рівні якості мовлення, становлячи своєрідну окремішність, свого роду професійну ментальність, є **константами професійної придатності, сутнісними показниками компетентного виконання професійних обов'язків і функцій**. Це передусім пов'язано із творчо-мистецькою природою діяльності вчителя української мови і літератури, художньо-естетичною спрямованістю особистості, специфічним образом мислення, оригінальним світосприйняттям та багатогранною мовною картиною світу.

У системі післядипломної освіти з

метою створення досконалого професійного вербального іміджу словесника обов'язково має бути передбачена й зrealізована **цілеспрямована система практико-зорієнтованих заходів протягом усього міжатестаційного циклу** у вигляді варіативної складової (спецкурси, факультативи «Культура наукової української мови у професійній діяльності вчителя-словесника», «Мистецтво виразного читання», «Ораторика словесника-майстра» тощо), спеціальної системи комунікативних вправ з опорою на комунікативно-діяльнісний принцип навчання, спрямованих вдосконалення мовно-мовленнєвої майстерності. Досягти акме-рівня мовно-мовленнєвої культури словесникові допоможе систематична робота над інтонаційно-мелодійною виразністю голосу, діапазоном і темпоритмом мовлення, нівелювання голосового напруження та емоційного виснаження при переходах від одного голосового регістру до іншого. Підвищенню техніки мовлення вчителя-словесника сприятимуть вправи на поліпшення якості дихання та різних голосових властивостей, розширення діапазону голосу, вироблення досконалої дикції, формування навичок в інтонаційно-логічному аналізі літературних творів, робота з виразного читання текстів різної жанрової специфіки (епічних, ліричних, драматичних), їх декламування, плекання народно-поетичних зразків, власна творчість. Ефективними методами проведення практико-зорієнтованих занять виступають різні види інтерактивного імітаційного моделювання (розігрування комунікативних ролей, проектування ситуацій спілкування, рольові ігри), комікативно-ситуаційні вправи та ін., покликані забезпечити творче професійне мислення, пізнавальну мотивацію і формування стійких мовленнєвих навичок, сприяють професійному та загальному зростанню фахівця. Така система курсових і післякурсів заходів забезпечить розвиток творчого професійного мислення вчителя-сло-

весника на рівні післядипломної освіти, підвищення пізнавальної мотивації педагога, формування його стійких мовно-мовленнєвих навичок, сприятиме лінгвоакмеологічному та загальному зростанню фахівця.

Висновки. Отже, важливим компонентом педагогічної майстерності є акмелінгвістична майстерність учителя-словесника, що слугує ефективним засобом здійснення продуктивної професійної діяльності, професійно-педагогічного спілкування і комунікативної взаємодії. Майстерне мовлення словесника-україніста, створюючи живий процес свідомого творчого опанування знань, активізуючи пізнавально-мисленнєву активність школярів, має відповідати ознакам змістового наповнення, виразності і взаємовідповідності внутрішньої і зовнішньої форми, емоційності, імпровізаційності, що передбачає коригування намічених схем мовленнєвих актів, логічну перспективу подачі і засвоєння навчального матеріалу у зв'язках і відношеннях. Критеріями сформованості акмелінгвістичної майстерності вчителя української мови і літератури вважаємо: а) опанування словесником таких культуротворчих компонентів, як емоційна культура, високий рівень культури мислення, лінгвістична свідомість, мовно-мовленнєва компетентність, наявність стійкої акмелінгвістичної позиції та рефлексивних умінь; б) досконале володіння словесником-україністом комунікативними атрибутами мовлення (змістовність, бездоганна правильність, комунікативна доцільність, мовленнєвий артистизм тощо), що передусім ґрунтуються на послуговуванні нормами сучасної української літературної мови на всіх рівнях мовної системи в усному і писемному різновидах; в) вироблення індивідуальної мовленнєвої манери, що уможливило ефективну організацію педагогічного дискурсивного діалогу; г) уміле послуговування в процесі професійно-педагогічної взаємодії риторичним інструментарієм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ардатова Е.В. Акметехнологии обучения русскому языку [Електронний ресурс] / Е.В. Ардатова. – Режим доступу: [www. URL: http://www.spiritoftime.su/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=28&lang=ru&limitstart=2](http://www.spiritoftime.su/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=28&lang=ru&limitstart=2).
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Юрий Николаевич Караулов – М.: Наука, 1987. – 262 с.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб / Кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
4. Семенов О.М. Культура наукової української мови і літератури : навч. посіб. [Текст] / Олена Миколаївна Семенов. – К.: Академія, 2010. – 216 с.
5. Сидоренко, В.В. Сучасний учитель української мови і літератури як агент соціокультурних змін: інноваційні ролі і функції в післядипломному просторі [Текст] / Вікторія Вікторівна Сидоренко / Materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická konference «Dny vědy-2012» (27 března-05 dubna 2012 roku). – Díl 31. Pedagogika: Praha. Publishing House «Education and Sciencs» s.r.o. – С. 33-36.